

**ПРИВАТНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
УНІВЕРСИТЕТ КОРОЛЯ ДАНИЛА**

КОЦУР МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 340.15(477) «10/20»:(351.761.3+343.575)(043.5)

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ
НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН
ТА ПРЕКУРСОРІВ (ІСТОРИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ)**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Приватному вищому навчальному закладі Університеті Короля Данила

Науковий керівник

доктор юридичних наук, професор

Андрій Василь Іванович,

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Ґжицького,
завідувач кафедри права

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Гусарєв Станіслав Дмитрович,

Національна академія внутрішніх справ,
перший проректор;

доктор юридичних наук, професор

Кіндюк Борис Володимирович,

Одеський державний університет внутрішніх справ,
завідувач науково-дослідної лабораторії з проблемних питань протидії наркозлочинності

Захист відбудеться «17» грудня 2020 р. о 9 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 20.149.01 у Приватному вищому навчальному закладі Університеті Короля Данила за адресою: 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Приватного вищого навчального закладу Університету Короля Данила за адресою: 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35.

Автореферат розіслано «16» листопада 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Д.П. Вівчарук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження пов'язана з тим, що протидія незаконному обігу наркотичних засобів являє собою одну з найбільш важливих і складних проблем України. На сьогодні правопорушення в цій сфері є загрозою для безпеки держави, гальмують розвиток суспільства, стимулюють зростання злочинності, корупції та насильства. Дослідження стану криміногенної ситуації показує постійне збільшення обігу наркотичних засобів та числа наркозалежних осіб, а за темпами зростання кількості злочинів, пов'язаних з ними, Україна посідає одне з перших місць у світі. Одночасно з цим наркобізнес є сферою отримання надвисоких прибутків, стимулює створення наркосиндикатів, що значно ускладняє боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів. Дана ситуація потребує розробки нових підходів і пропозицій практичного характеру, пов'язаних з протидією незаконному обігу наркотичних засобів та зменшення кількості осіб, які використовують такі небезпечні речовини. У вирішенні цього питання суттєву допомогу може надати історичний досвід, накопичений у різні періоди розвитку суспільства. З цієї точки зору є доцільним розглянути традиції, звичаї, ритуали, обряди, які існували в різних країнах стародавнього світу щодо використання рослин, що містять сильнодіючі речовини. Особливої уваги заслуговують питання протидії злочинам з використанням сильнодіючих речовин рослинного походження в Київській Русі, Великому князівстві Литовському, Козацько-Гетьманській державі та Російській імперії, в якій почався процес становлення законодавства по боротьбі з незаконним обігом наркотичних засобів.

Наступним етапом стало прийняття законодавчих актів в часи існування СРСР, що знайшло відображення в постановах, декретах, нормативно-правових актах органів державної влади Радянської Росії, СРСР, Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету, уряду Радянської України, окремих міністерств і відомств. З цієї точки зору, доцільно дослідити зміст Кримінальних кодексів УСРР 1922 та 1927 рр., Кримінального кодексу УРСР 1960 р., Адміністративного кодексу УСРР 1927 р., Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення 1984 р. та інших нормативно-правових актів. Особливої уваги заслуговує історичний досвід боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, що був накопичений у часи існування незалежної України. Інтерес до цього етапу є не випадковим з причини того, що правова політика в цій сфері була непослідовною, прийняті нормативно-правові акти часто дублювали один одного, що значно ускладнювало процес притягнення правопорушників до відповідальності. Таким чином, механізм правового регулювання боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів потребує теоретичного осмислення та подальшого дослідження з метою підготовки пропозицій щодо шляхів вдосконалення чинного законодавства.

Теоретичною основою дослідження стали концептуальні положення, які торкалися питань незаконного обігу наркотичних засобів, у працях О.Г. Альохіна, Л.М. Анісімова, Т.І. Вауліна, В.О. Глушкова, О.П. Гороха, В.К. Грищука, В.Л. Грохольського, В.С. Комісарова, А.А. Музики, В.О. Навроцького, В.В. Романова, В.М. Смітєнко, М.І. Хавронюка, М.С. Хруппа. Другий блок

складали дослідження, пов'язані з практичними заходами боротьби з наркозлочинністю, які розробляли: В.П. Бахін, І.Г. Богатирьов, А.В. Галюк, В.В. Коваленко, А. Мартиненко, П.С. Матишевський, В.М. Попович, Е.Х. Чекушев, а також зарубіжні науковці: А.А. Габіані, Є.Г. Гасанов, А.Я. Грішко, Г.М. Меретуков, А.В. Наумов, В.Ф. Рудаков, К. Садиков, О.М. Сергєєв.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження проведено в контексті науково-дослідної роботи кафедри теорії та історії держави і права Приватного вищого навчального закладу Університету Короля Данила за напрямом «Трансформація правової системи України в умовах розвитку правових систем сучасності (теоретико-правовий та історико-правовий аспекти)» (державний реєстраційний номер: 0116U002342) та «Закономірності розвитку і функціонування правової держави» (державний реєстраційний номер: 0111U006673). Тема роботи відповідає Пріоритетним напрямам розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затвердженим постановою Загальних Зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року, та перспективним напрямом кандидатських та докторських дисертацій за юридичними спеціальностями, перелік яких затверджено рішенням Президії Національної академії правових наук України від 18 жовтня 2013 року. Дослідження спрямоване на практичну реалізацію Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року, схваленої розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 735-р.

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є виявлення закономірностей та особливостей становлення і розвитку правового регулювання протидії незаконному обігу наркотичних речовин у період з XI ст. до початку XXI ст.

Відповідно до цього, у дисертаційній роботі вирішувалися такі *задачі*:

- дослідити особливості впливу традицій, звичаїв, релігійних та ритуальних обрядів на процес використання наркотичних речовин рослинного походження у стародавніх суспільствах;

- з'ясувати правову сутність поняття «протидія незаконному обігу наркотичних засобів» та визначити ознаки даного феномену;

- на підставі джерел права Київської Русі, Великого князівства Литовського, Московської Русі та Російської імперії виявити особливості притягнення до відповідальності осіб, які використовували наркотичні речовини природного походження;

- простежити динаміку правового регулювання боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів у перші роки радянської влади, періоді НЕП, часи тоталітаризму та у 60-х – початку 90-х роках минулого століття;

- розкрити загальні й особливі характеристики правотворчої та правозастосовної діяльності у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів у незалежній Україні;

- здійснити періодизацію динаміки правотворчої діяльності у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів;

– на основі проведеного дослідження сформулювати пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникли і склалися у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів у період з XI ст. до початку XXI ст.

Предметом дослідження є правове регулювання протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин в Україні.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з XI ст. до початку XXI ст., які поділяються на низку етапів пов'язаних з історією розвитку української держави і права. Вибір таких широких меж дослідження правового регулювання дає змогу простежити динаміку правового регулювання, розглянути загальні закономірності протидії незаконному обігу наркотичних засобів.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є органічне поєднання загальнофілософських, загальнонаукових та галузевих методів пізнання. За допомогою такої системи проведено дослідження моделей правового регулювання боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів та мір відповідальності за такі правопорушення.

Робота базувалася на *принципі історизму*, який дозволив розглянути правові явища у розвитку та історичному зв'язку (розділи 2, 3). Важливим засобом проведення даного дослідження було використання *об'єктивного, системного та потребового підходів*, які дали змогу дослідити особливості правозастосовної діяльності та правової політики в цій сфері (підрозділи 2.2, 2.4, 3.1). До числа загальнонаукових методів, використаних у цьому дослідженні, належать: *логічний, історико-хронологічний, герменевтичний, функціональний*, на підставі яких досліджено загальні тенденції розвитку права в боротьбі з незаконним обігом наркотичних засобів (підрозділи 2.1, 2.3, 3.2). З числа спеціальних методів у роботі використовувалися *формально-юридичний метод*, який дозволив проаналізувати значну кількість нормативно-правових актів, прийнятих у різні історичні періоди та проаналізувати динаміку підходів до незаконного обігу наркотичних засобів (підрозділ 3.3). Застосування *компаративістського* методу дало змогу провести синхронне та діахронне порівняння норм відповідальності за незаконний обіг наркотичних речовин (підрозділ 3.4).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є першим комплексним у вітчизняній юридичній науці дослідженням історії процесу боротьби з незаконним обігом наркотичних речовин в Україні. Наукова новизна роботи конкретизується в таких положеннях:

уперше:

– показано наявність правових звичаїв, традицій використання наркотичних засобів рослинного походження, які були елементом проведення обрядів, церемоній та різних ритуалів;

– досліджено інститут юридичної відповідальності за використання сильнодіючих наркотичних засобів рослинного походження у Статутах князя Володимира Святославовича, Судебнику Казимира Ягайловича 1468 р., Статутах Великого князівства Литовського, Соборному Уложенні 1649 р. та «Правах, за

якими судиться малоросійський народ» 1743 р., які виконували охоронну, захисну та каральну функції;

- доведено наявність тенденції із застосування жорстких мір покарання за незаконний обіг наркотичних засобів у період 1917–1921 рр. і пом'якшення відповідальності в період перших років радянської влади та НЕП;

- за допомогою використання кількісних показників показано процес поступового посилення відповідальності за незаконний обіг наркотичних засобів у радянському законодавстві 60–90-х років ХХ ст.;

- здійснено періодизацію інституту юридичної відповідальності за незаконний обіг наркотичних засобів у незалежній Україні шляхом виділення трьох етапів: а) становлення (1991–1999 рр.); б) формування (2000–2006 рр.); в) стабілізація (2007 р. – по теперішній час);

- на підставі методу кількісних показників здійснено характеристику структури та побудови розділу ХІІІ «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення» КК України 2001 р.

удосконалено:

- позиції історико-правової науки стосовно поступального розвитку законодавства в сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів;

- уявлення про особливості антинаркотичного законодавства в часи існування СРСР, яке характеризувалося поступовим посиленням мір відповідальності за такі порушення;

- знання про правове регулювання діяльності наркодиспансерів та лікувально-трудова профілактика;

дістали подальшого розвитку:

- історико-правові знання стосовно діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, які займаються протидією незаконному обігу наркотичних засобів;

- пропозиції стосовно вдосконалення чинного законодавства у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів;

- положення про необхідність зміни граничних кількостей наркотичних речовин в Україні та приведення їх до міжнародних стандартів.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані в дисертації положення можуть бути використані та вже використовуються у:

- *науково-дослідній сфері* – для подальшого дослідження проблем удосконалення кримінального, адміністративного законодавства;

- *правотворчості* – для розробки змін і доповнень до нормативно-правових актів, які регулюють відносини у сфері обігу наркотичних засобів;

- *правозастосовній діяльності* – для вдосконалення організації та діяльності органів внутрішніх справ та спеціалізованих підрозділів по боротьбі з наркозлочинністю (Акт впровадження в практичну діяльність Управління боротьби з наркозлочинністю в Одеській області ДБН НП України від 19.10.2020);

- *навчальному процесі* – при підготовці підручників і навчальних посібників з дисциплін «Кримінальне право», «Кримінологія», «Історія держави і права України», а також при проведенні занять з цих дисциплін (Акт впровадження в

навчальний процес Чорноморського національного університету імені Петра Могили від 09.11.2020).

Апробація результатів дисертації. Підсумки розробки цієї проблеми загалом, окремих її аспектів, одержані узагальнення і висновки було обговорено на засіданнях кафедри теорії та історії держави і права Приватного вищого навчального закладу Університету Короля Данила, де було виконано дисертацію, а також оприлюднено на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, семінарах і круглих столах: «Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні» (м. Запоріжжя, 22–23 лютого 2019 р.); «Право і держава: проблеми розвитку та взаємодії у XXI ст.» (м. Запоріжжя, 24–25 січня 2020 р.); «Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні» (м. Одеса, 7–8 лютого 2020 р.); «Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Луцьк, 27 березня 2020 р.); «Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України» (м. Харків, 27 березня 2020 р.); «Міжнародне та національне законодавство: способи удосконалення» (м. Дніпро, 3–4 квітня 2020 р.); «Теоретичний аналіз та наукові дослідження юридичної науки у XXI столітті» (м. Запоріжжя, 24–25 квітня 2020 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, висвітлено у п'ятнадцяти наукових працях автора, серед яких: сім наукових статей, опублікованих у наукових фахових виданнях України з юридичних наук, одна стаття у періодичному науковому виданні держави Європейського Союзу, а також у тезах доповідей на семи міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, логічно об'єднаних у дванадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 218 сторінок, з них основного тексту – 194 сторінки. Список використаних джерел налічує 175 найменувань і викладений на 19 сторінках. Три додатки містяться на 5 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, висвітлено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, наведено методи дослідження, які використовувалися при написанні дисертації, сформульовано наукову новизну, а також практичне значення одержаних результатів, містяться відомості про апробацію результатів дослідження та публікації.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження» складається з чотирьох підрозділів, у яких здійснено огляд літератури, методології та джерельної бази.

У *підрозділі 1.1 «Стан наукового опрацювання проблеми»* проведено аналіз правової літератури, в якій розглядалися питання протидії незаконному обігу наркотичних засобів, праці українських та іноземних фахівців з цієї проблеми

починаючи з часів Київської Русі до початку ХХІ ст. Показано, що одним із перших юристів, які приділили увагу цьому питанню, був знаний дореволюційний і радянський дослідник М.М. Гернет та його учні. Окремий блок досліджень становлять праці лікарів, які розробляли систему медичних заходів, спрямованих на боротьбу з цим негативним явищем: Р.Я. Голанд, Н.В. Зандер, М.О. Семашко, А.С. Шоломович та ін.

Значним внеском у розвиток боротьби з наркоманією стали праці відомого радянського вченого – доктора філософських наук, професора А.А. Габіані, який здійснив перші соціологічні дослідження наркотизму в різних регіонах СРСР. Положення радянського законодавства стосовно злочинів, пов'язаних з обігом наркотичних засобів, проводили: А.Г. Альохін, В.О. Глушков, С.І. Гусєв, І.М. Дружинін, Е.М. Жевлаков, Н.Н. Кадиров, Г. Левицький, Д.Є. Метревелі, Н.А. Мирошніченко, Н.І. Ожиганов, А.Е. Реджепов та ін. Значним доробком у цьому науковому напрямі були праці А.А. Музики, присвячені інституту примусового лікування хронічних наркоманів та діяльності органів внутрішніх справ у цій сфері. Деякі аспекти цієї проблеми досліджували у своїх працях: О. Бандурка, В. Бублейник, О. Горох, О. Дудоров, В. Ємельянов, А. Закалюк, Ю. Пономаренко, М. Прохоров, В. Пшеничний, А. Савченко, В. Смітєнко, Є. Фесенко, М. Хавронюк та ін. Історичні аспекти протидії незаконному обігу наркотичних засобів розглядалися у працях Я.В. Ступника, який провів дослідження антинаркотичного законодавства Радянської України, Р.А. Александрова стосовно злочинів, пов'язаних з наркотиками у 20–30 роках ХХ ст., А.В. Вагіна, присвячених історії становлення антинаркотичного законодавства від часів існування Київської Русі до періоду розпаду СРСР. Показано, що важливе значення в дослідженні цієї проблеми відіграли праці зарубіжних та українських науковців, до числа яких необхідно вважати належними твори В.А. Анікіна, Н.А. Артеменко, Е.А. Бабаяна, С.В. Бородіна, П.А. Васильєва, О.П. Гороха, Г.В. Грянки, Б.Ф. Калачова, Н.О. Мілешіної, О.Ф. Пасики, Т.П. Петрище, Л.А. Потапової, А.Н. Сергійова, Ю.О. Старук, А.В. Федулова, А.С. Щелокова, які побіжно торкалися даної проблеми. У цілому дослідження історії незаконного обігу наркотичних засобів були фрагментарними, не системними, а період їх активізації припадає на часи існування незалежної України.

У підрозділі 1.2 *«Методологія дослідження»* висвітлені методологічні підходи та методика дослідження. Робота базувалася на історико-правовому підході, який дозволяє вивчити певні явища, його ознаки в динаміці та еволюції з урахуванням закономірностей, властивим різним історичним періодам законодавчої та правозастосовчої практики.

У дослідженні використовувався об'єктивний підхід, який дозволив розглянути зміст нормативно-правових актів у цій сфері без ідеологічних нашарувань, які були характерними радянському періоду. Системний підхід використовувався для дослідження особливостей правозастосовної діяльності у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів та соціально-політичних факторів як єдиної системи протидії цьому негативному явищу. Значна увага в роботі була приділена потребовому підходу, який був запропонований

П.М. Рабіновичем, на підставі якого проводилося дослідження характерних рис реалізації функцій держави у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів.

Основним методом, який забезпечив вивчення історії правового регулювання боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, був діалектичний метод Г.В.Ф. Гегеля. Практичне використання трьох законів діалектики дало змогу дослідити історичну динаміку підходів до юридичної відповідальності у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів. При проведенні дослідження використовувалися загальнонаукові методи, до числа яких належать: логічний, історико-хронологічний, герменевтичний, функціональний.

Застосування логічного методу ґрунтувалося на таких прийомах, як: аналіз, синтез, індукція, дедукція. За допомогою аналізу розглянуто соціально-політичні фактори, які вплинули на процес прийняття нормативно-правових актів у сфері боротьби з наркозлочинністю. Використання такого прийому, як синтез, дало змогу дослідити загальні тенденції розвитку права в боротьбі з наркозлочинністю. Індукція та дедукція дозволили отримати детальну інформацію стосовно тенденцій розвитку права в цій сфері, а метод абстрагування забезпечив процес об'єктивного розгляду динаміки правового регулювання боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів.

За допомогою історико-хронологічного методу проведено періодизацію законодавства у вигляді хронологічної послідовності прийняття нормативно-правових актів у цій сфері, герменевтичний метод дав змогу зрозуміти зміст стародавніх правових текстів та провести їх порівняння зі змістом нормативно-правових актів, які приймалися в різні історичні часи.

З числа спеціально-наукових методів у роботі були використані формально-юридичний, що дозволив шляхом дослідження значної кількості нормативно-правових актів розглянути процес становлення норм юридичної відповідальності у цій сфері, виділити внутрішні елементи змісту правових норм, які регулювали правовідносини, пов'язані з цими небезпечними речовинами. Компаративістський метод дав змогу провести порівняння різних доктрин, які використовувалися в даній сфері. Діахронне порівняння дозволило дослідити підходи боротьби з наркозлочинністю, які змінювалися з причини появи нових наркотичних засобів. Синхронне порівняння застосовувалося при розгляді динаміки норм відповідальності, які діяли за злочини, пов'язані з сильнодіючими речовинами в різні історичні періоди.

У підрозділі 1.3 *«Поняття, принципи та функції протидії незаконному обігу наркотичних засобів»* розглянуто сутність цих термінів та особливості їх закріплення в нормативно-правових актах. Показано наявність різних наукових підходів до поняття протидії незаконному обігу наркотичних засобів, які були систематизовані у вигляді наступної дефініції – багатофункціональна та різноаспектна діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, правоохоронних структур, громадських організацій з попередження та правового реагування на незаконний обіг наркотичних речовин. Ознаками даного феномену є діяльність державних органів влади, місцевого самоврядування, інститутів громадського суспільства, яка спрямована проти таких правопорушень,

профілактична діяльність у цій сфері, мінімізація наслідків незаконного обігу наркотичних засобів. До числа принципів протидії незаконному обігу наркотичних засобів відносяться: 1) законність; 2) рівність громадян перед законом; 3) вина; 4) справедливість; 5) індивідуалізація покарання; 6) гуманізм; 7) невідворотність відповідальності. За їх допомогою нормам права у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів надається логічність, послідовність, збалансованість та гармонічне поєднання індивідуальних, групових і громадських інтересів. Показано, що юридична відповідальність у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів становить собою складний комплексний феномен, а його реалізація ґрунтується на використанні низки функцій, до числа яких належать: 1) регулятивна; 2) превентивна; 3) каральна; 4) відновлювальна; 5) виховна. Регулятивна функція знаходить свою реалізацію в змісті нормативно-правових актів, які регламентують відповідальність за незаконний обіг наркотичних засобів, який включає в себе зберігання, торгівлю, передачу, видачу, використання, перевезення таких речовин. Превентивна функція базується на правовому регулюванні заходів з профілактики таких правопорушень, реабілітації наркозалежних осіб, організації семінарів та круглих столів. Каральна функція зайшла свою реалізацію в положеннях КК України 2001 р., КУпАП та інших нормативно-правових актах. Відновлювальна – передбачає утвердження соціальної справедливості, проведення медичного лікування та реабілітації наркозалежних пацієнтів. Виховна функція знаходить своє відображення в антинаркотичній пропаганді шляхом проведення занять, семінарів, лекцій у навчальних закладах різного рівня. Ці функції знаходять своє відображення в нормативно-правових актах, направлених на протидію незаконному обігу наркотичних засобів, а також у затверджених Урядом України Стратегіях та Програмах державної політики щодо наркотичних засобів.

У підрозділі 1.4 «Джерельна база дослідження» проведено аналіз наявного матеріалу, який був систематизований у вигляді трьох блоків: 1) нормативно-правові джерела; 2) періодичні видання; 3) нарративні документи. До змісту першого з них належать Руська Правда, Статути ВКЛ, Гетьманські Універсали, архіви Коша, документи, які увійшли до «Зводу законів Російської імперії». Радянський період досліджувався за допомогою нормативно-правових актів, опублікованих у «Збірнику узаконень і розпоряджень Робочо-Селянського Уряду України», відомостях Верховної Ради СРСР та відомостях Верховної Ради УРСР, наказах МОЗ СРСР, наказах МОЗ УРСР та інших офіційних виданнях часів незалежної України. До числа періодичних видань можна вважати належними: «Питання наркології», «Медичні аспекти проблеми наркоманії», «Проблеми сучасної наркології», «Токсикологічний вісник», «Актуальні питання лікування та реабілітації у психіатрії та наркології», «Вісник асоціації психіатрів України», «Вісник соціальної гігієни та організації здоров'я України», «Соціологічні дослідження». З числа видань юридичного напрямку використовувалися журнали: «Советское государство и право», «Соціалістична законність», «Право України». «Юридична Україна», «Бюлетень Мін'юста України», «Проблеми законності», «Держава і право» тощо. До третього блоку належать різні джерела, що дозволяють одержати дані про особливості суспільно-політичного життя та умов

протидії розповсюдженню наркотичних засобів у різні історичні періоди. Наявність такої інформації впливає на підготовку та знаходить відображення в змісті нормативно-правових актів, які приймаються з метою протидії незаконному обігу наркотичних засобів.

Розділ 2 «Становлення юридичної відповідальності за правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних засобів від архаїчних часів до кінця ХХ ст.» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Історія боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів від найдавніших часів до початку ХХ ст.»* досліджено правові звичаї та традиції використання рослин, які викликають психотропну реакцію при проведенні релігійних церемоній та ритуалів з метою викликати зміни рівня свідомості та галюцинації. Другим напрямом використання наркотичних засобів рослинного походження було лікування різних хвороб, про що свідчать стародавні джерела та археологічні розкопки. У Київській Русі також існували традиції та ритуали, під час яких жерці використовували наркотичні речовини рослинного походження, які викликали галюцинації, а їх виготовленням займалися волхви та віщуни. За допомогою зілля жерці вводили людей у транс, а також надавали такі речовини дружинникам з метою придушення почуття страху та виклику у воїнів неприборканої люті до ворогів. З введенням християнства язичництво практично перейшло в підпілля, православні священики здійснювали виявлення та затримання осіб, які займалися зільництвом і знахарством. Наприклад, в Уставі князя Володимира Святославовича, Уставі князя Ярослава, Статутах ВКЛ, «Правах, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. знайшли відображення норми, які регламентували відповідальність за такі злочини. У Російській імперії діяв Статут Благочиння 1782 р., який передбачав покарання за продаж трав, що містять психотропні речовини, а також чаклунство і чародійство. Повноваження щодо притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб були покладені на Департамент поліції, який визначав санкції на підставі Статуту «О покараннях, налагаємих мировими суддями» 1864 р. У часи царювання Миколи II приймалися нормативно-правові акти, спрямовані на боротьбу з опіюкурінням, а за порушення таких норм встановлювалася відповідальність у вигляді штрафів розміром до 300 руб., у деяких випадках до 500 руб. чи ув'язнення у тюрмі на строк від 1 до 6 місяців. Характерною рисою російського імперського законодавства була недооцінка загроз для суспільства з боку наркотичних засобів, що знайшло відображення в змісті прийнятих нормативно-правових актів.

У підрозділі 2.2 *«Протидія незаконному обігу наркотичних засобів у перші роки радянської влади, НЕП та часи тоталітаризму»* доведено, що в перші роки радянської влади боротьба з такими правопорушеннями проводилася шляхом застосування жорстких норм кримінального законодавства, яке встановлювало відповідальність у вигляді передачі справ до Воєнно-Революційних Трибуналів, які в більшості випадків застосовували вищу міру покарання. Період НЕПу характеризувався значним поширенням наркоманії, але норми відповідальності за такі дії не увійшли до змісту КК УСРР 1922 р. З метою посилення кримінальної складової боротьби з цим явищем, у КК УСРР 1927 р. увійшла ст. 134, яка передбачала покарання за такі дії у вигляді тюремного ув'язнення із суворою

ізоляцією та конфіскацією майна. Досліджено правотворчу діяльність органів державної влади по боротьбі з розповсюдженням наркотичних засобів шляхом введення державної монополії на опій, заборону посівів опійного маку та коноплі, а також вільної торгівлі цими речовинами.

У підрозділі 2.3 «Правові засади застосування заходів медичного та виховного характеру для соціальної реабілітації осіб, хворих на наркоманію» показано, що доктрина боротьби з наркозалежністю ґрунтувалася на ідеї створення реформаторіїв, перебування в яких поєднувалося з лікуванням та трудовою діяльністю. У Радянському Союзі з метою лікування наркоманів, за ініціативою Народного комісара охорони здоров'я М.О. Семашко, був створений перший наркодиспансер у Москві, а також лікувально-виховні установи для примусового лікування алкоголіків та наркоманів. Починаючи з 1960 р. у СРСР та УРСР почалося прийняття нормативно-правових актів, регламентуючих примусове лікування та трудове перевиховання осіб, хворих на наркоманію, які стали додатковим заходом у системі боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів. У рамках вирішення цього завдання приймалися підзаконні нормативно-правові акти стосовно порядку роботи лікувально-трудова профілакторіїв, виявлення та обліку наркозалежних осіб, а також контролю за такими особам після проведення їх лікування. Показано, що на початку 90-х років минулого століття Комітет конституційного нагляду СРСР ухвалив висновок стосовно того, що діяльність ЛТП не відповідає Конституції СРСР. Наступним кроком стало масове закриття таких установ, припинення процесу реабілітації наркозалежних, що в результаті призвело до значного збільшення кількості наркоманів та числа злочинів, що вони їх скоїли.

У підрозділі 2.4 «Особливості юридичної відповідальності за правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних засобів у період 1960–1991 рр.» розглянуто положення КК УРСР 1960 р., Кодекс Української РСР про адміністративні порушення, інші нормативно-правові акти, які регламентували боротьбу з наркозлочинністю. Доводиться, що на підставі статистичних досліджень, що їх здійснив А.А. Габіані, у союзних республіках СРСР були прийняті нормативно-правові акти, спрямовані на боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів. Новий етап боротьби з наркозлочинністю почався з прийняття Указу Президії ВР СРСР від 25 квітня 1974 р., який значно поширив кількість караних злочинів, уніфікував норми кримінального законодавства та запровадив достатньо суворі міри покарання у вигляді позбавлення волі до 15 років, конфіскації майна та заборони обіймати певні посади. Згідно з Указом, значно збільшувався склад злочинів, до яких відносилося незаконне виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання, розкрадання наркотичних засобів.

Показано, що МОЗ СРСР приймало нормативно-правові акти з регламентації заходів з посилення охорони та зберігання нарковмісних препаратів, контролю за їх видачею, торгівлею та наданням рецептів. Адміністративні міри покарання за незаконний обіг наркотичних засобів увійшли до змісту Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення, в якому цій проблемі було надано лише дві статті та були відсутні положення стосовно значень розмірів наркотичних засобів.

Доведено важливу роль у боротьбі з наркозлочинністю, яку відігравали Постанови Пленумів Верховного Суду СРСР, що давали роз'яснення стосовно проведення експертиз нарковмісних речовин, видів злочинів та необхідності врахування судами виявлення джерел постачання наркотичних речовин. Важливою тенденцією протидії незаконному обігу наркотичних речовин стала боротьба з незаконним вирощуванням наркотичних речовин, що знайшло відображення у Постанові Ради Міністрів СРСР та Постанові Ради Міністрів союзних республік 1987 р. стосовно введення заборон на посів та вирощування опійного маку, згідно з якими керівники господарств мусили отримувати дозвіл з боку держави та контролювати збір і знищення відходів цих небезпечних речовин. Характерною рисою радянського законодавства було поступове посилення норм юридичної відповідальності за злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, при цьому у цей історичний період було прийнято значна кількість підзаконних актів, які часто дублювали один одного та ускладнювали процес притягнення винних осіб до відповідальності.

Розділ 3 «Характеристика основних етапів боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів у незалежній Україні» складається з чотирьох підрозділів, у яких досліджено динаміку прийнятих нормативно-правових актів у період існування незалежної України та доводиться доцільність виділення трьох етапів, які різнилися напрямками та підходами до боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів: а) становлення (1991–1999 рр.); б) формування (2000–2007 рр.); в) стабілізація (2007–2019 рр.).

У підрозділі 3.1 *«Процес становлення боротьби у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів у період 1991–1999 рр.»* показано, що цей історичний період характеризувався значною динамікою та непослідовністю розвитку законодавства у сфері боротьби з наркозлочинністю, нормативно-правові акти приймалися несистемно, їх ефективність була низькою, про що свідчить значна кількість злочинів, пов'язаних з наркотичними речовинами. З метою протидії розповсюдженню наркотичних засобів, були прийняті Закони України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» 1995 р. та «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» 1995 р., до змісту яких увійшли положення стосовно державного контролю за обігом цих небезпечних речовин, зменшення шкоди від наслідків їх незаконного вживання, координації діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. Обидва законодавчих акти відповідали формальним вимогам юридичної техніки, але характеризувалися значною нерівномірністю викладення текстового матеріалу та розподіленням обсягу статей. Враховуючи складну криміногенну ситуацію з незаконним обігом наркотичних засобів, до кожного з цих законів вносилися доповнення, які привели до значного збільшення обсягу текстового матеріалу.

З метою дослідження побудови цих нормативно-правових актів були проведені розрахунки кількості знаків та розподілення матеріалу цих законодавчих актів. У Законі України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» найбільша кількість знаків припадає на умови здійснення окремих видів діяльності з обігу наркотичних засобів, а в Законі України «Про

заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» найбільша кількість знаків – 46,4 % – припадає на заходи з протидії незаконному вживанню наркотичних засобів. Характерною рисою цих законодавчих актів є незначна кількість матеріалу, яка припадає на державний контроль за виконанням положень цих законів.

Особливістю двох законодавчих актів є використання значної кількості бланкетних норм стосовно переліку наркотичних засобів, порядку ввезення на територію України не зареєстрованих лікарських засобів та аналогів і прекурсорів, що підлягають спеціальному контролю.

За допомогою використання методики кількісних показників було проведено порівняння Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» 1995 р. з аналогічним законом Республіки Білорусь 2002 р. та показано, що український закон майже на 38 % більший за своїм обсягом, тобто охоплює більший обсяг правовідносин. При цьому в українському законі найбільша увага приділена регламентуванню діяльності з обігу цих небезпечних речовин, а в білоруському – питанням обороту наркотичних засобів. Характерною рисою цього історичного періоду став процес зміцнення законодавчої основи боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів з одночасним процесом гуманізації норм покарання за такі злочини.

У підрозділі 3.2 «Правова характеристика законодавства у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів у період 2000–2006 рр.» доведено, що важливим фактором, який суттєво вплинув на боротьбу з наркозлочинністю, стало прийняття КК України 2001 р., в якому Розділ XIII, який складався з двадцяти статей, був присвячений кримінальній відповідальності за різні види злочинів у цій сфері та регламентував застосування достатньо суворих мір покарання. Показано, що адміністративна відповідальність за незаконне виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах знайшла відображення у ст. 44 КУпАП, а відповідальність за невжиття заходів щодо забезпечення встановленого режиму охорони посівів снотворного маку чи конопель, місць зберігання і переробки врожаю цих культур та за незаконний посів або незаконне вирощування снотворного маку знайшла відображення у ст.ст. 106-1, 106-2.

Показано, що протягом періоду 2000–2006 рр. була прийнята значна кількість різних нормативно-правових актів, спрямованих на протидію незаконному обігу наркотичних засобів, до числа яких належали: постанови Кабінету Міністрів України, накази МВС та інших відомств. Особливу роль відіграли підзаконні акти МОЗ України, які регламентували порядок виписки рецептів на лікарські засоби, до складу яких входять наркотичні речовини, порядок ввезення на територію України лікарських засобів, галузеві стандарти реабілітації наркозалежних осіб. Показано, що у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних речовин особливе місце посідає їх ідентифікація, яка знайшла відображення в постанові Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770, до якої увійшли Таблиці та Списки наркотичних засобів, психотропних речовин у залежності від їх небезпечності та наявності сильнодіючих речовин. При встановленні мір

відповідальності за незаконний обіг наркотичних засобів основним класифікатором є їх обсяг, який встановлюється на підставі наказу МОЗ України, в якому знайшли відображення три рівні цих небезпечних речовин: а) невеликий; б) великий; в) особливо великий. Показано, що норми, прийняті в Україні, значно різняться з обсягами, які встановлюються в інших країнах, тому необхідно внести зміни до законодавства України з урахуванням міжнародного досвіду.

У підрозділі 3.3 *«Правові засади боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів у період 2007–2019 рр.»* розглянуто період, який характеризувався наявністю тенденції із систематизації правотворчої діяльності у сфері боротьби з наркозлочинністю. Кабінет Міністрів України прийняв постанови щодо регламентації гранично допустимої кількості наркотичних засобів, які містяться в лікарських засобах, встановлення порядку перевезення цих небезпечних речовин, ліцензування, придбання та їх зберігання в закладах охорони здоров'я. У свою чергу МОЗ України затвердило Переліки отруйних та сильнодіючих засобів, установило їх допустимі в медичній практиці розміри, порядок обліку, використання, придбання, виготовлення та знищення. Показано, що в 1993 р. у структурі МВС було створено Управління по боротьбі з незаконним обігом наркотиків, на теперішній час це Управління по боротьбі з наркозлочинністю, яке є підрозділом Національної поліції, який протидіє поширенню наркоманії та забезпечує боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів і прекурсорів. До числа його функцій належить: виявлення фактів порушення законодавства в цій сфері; проведення моніторингу заходів протидії наркозлочинності; розробка пропозицій щодо вдосконалення діяльності органів МВС; поліпшення взаємодії в цій сфері з державними, недержавними та громадськими організаціями. Характерною рисою цього періоду стало впорядкування прийнятих нормативно-правових актів, які спрямовані на протидію незаконному обігу наркотичних засобів шляхом встановлення обсягу повноважень різних структур, які займаються даною проблемою.

У підрозділі 3.4 *«Шляхи використання історичного досвіду для вдосконалення законодавства у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів»* досліджено процес боротьби зі зловживанням наркотичних засобів та незаконним їх обігом в Україні. В рамках реалізації такої політики в Україні приймалися Національні програми та Стратегії на 1994–1997 рр., 2003–2010 рр. та 2010–2020 рр. Згідно з цими документами планувалося проведення моніторингу механізму міжвідомчого співробітництва шляхом обміну інформацією, досвідом, впровадження науково-технічних розробок щодо медико-соціального та економічного вирішення проблеми, скорочення попиту на наркотичні речовини. Показано, що значна кількість пунктів цих програмних документів не були виконані з причини непослідовності й відсутності фінансування та координації між органами державної влади, місцевого самоврядування.

Розгляд історичного досвіду у сфері боротьби з наркозлочинністю та незаконним обігом цих речовин дає змогу надати пропозиції щодо вдосконалення чинних нормативно-правових актів. Отже, пропонується переглянути нормативно-правові акти з регламентації граничної кількості наркотичних речовин за зберігання без мети збуту, які необхідно привести до відповідності з

міжнародними нормами. Дієвим засобом боротьби з наркозлочинністю є встановлення більш суворої кримінальної відповідальності стосовно дилерів (drug traffic kers) з одночасним більш широким використанням судами заміни покарання у вигляді позбавлення волі на лікування від наркотичної залежності. З метою протидії зловживанням правоохоронців стосовно затриманих наркозалежних осіб рекомендується реорганізувати систему звітності органів внутрішніх справ, коли як показники їхньої роботи використовується кількість злочинів, пов'язаних з наркотичними речовинами. Показано необхідність змін методів лікування наркозалежних з використанням міжнародного досвіду, який ґрунтується на різних програмах лікування, пов'язаних із сімейною, груповою терапією.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення важливого наукового завдання, що полягає в розробці теоретичних і практичних питань протидії незаконному обігу наркотичних засобів. Автор досягнув поставленої мети та сформулював низку висновків, пропозицій і рекомендацій, які зводяться до такого.

1. На підставі різних доктринальних підходів сформульоване авторське визначення дефініції «протидія незаконному обігу наркотичних засобів», під яким розуміється багатофункціональна та різноаспектна діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, правоохоронних структур, громадських організацій з попередження та правового реагування на незаконний обіг цих небезпечних речовин. Звертається увага, що у правотворчій діяльності система протидії незаконному обігу наркотичних засобів будується на принципах: законності, рівності, вини, справедливості, індивідуалізації, гуманізму, невідворотності юридичної відповідальності. При цьому розгляд історії правового регулювання незаконного обігу наркотичних засобів показує, що значна кількість цих принципів порушувалася шляхом недотримання прав і свобод людини та частими змінами правової політики у цій сфері. Доведено, що специфіка даного феномену потребує з'ясування змісту функцій протидії незаконному обігу наркотичних засобів, до числа яких віднесено: регулятивну, превентивну, каральну, відновлювальну, виховну.

2. Процес використання наркотичних засобів розпочався в архаїчному періоді, про що свідчать глиняні таблички, малюнки на каменях, надгробках та монетах. Традиції використання таких речовин були характерними для стародавніх суспільств при проведенні магічних, релігійних обрядів, ритуальних і цілющих церемоній з метою досягнення психічних реакцій і трансового стану. У Київській Русі також існували традиції, звичаї та обряди використання одурманюючих речовин природного походження, виготовлення ліків у вигляді настоїв, порошоків, мазей з галюциногенних грибів, мохів, ягід. Прийняття християнства змінило ставлення до таких речовин, і у Статутах князя Володимира Святославовича, Судебнику Казимира Ягайловича 1468 р. та Статутах Великого князівства Литовського, «Правах, за якими судиться малоросійський народ»

1743 р. містилися норми стосовно відповідальності за використання сильнодіючих речовин. У часи правління Катерини II діяв Статут Благочиння, згідно з яким регламентувалося притягнення до відповідальності осіб, які займалися чаклунством з використанням сильнодіючих трав. Норми, пов'язані з відповідальністю за продаж чи виготовлення наркотичних засобів з лікарських речовин передбачав Статут «О покараннях, налагаємих мировими судьями», який установлював значні штрафи, конфіскацію матеріалів та пристроїв, що використовувалися за таких злочинів.

3. Характерною рисою протидії незаконному обігу наркотичних засобів в часи визвольних змагань було використання на підставі Декретів РНК радянської Росії жорстких заходів стосовно осіб, які займалися продажем та використанням наркотичних засобів. Період НЕПу характеризувався пом'якшенням відповідальності за обіг наркотичних речовин, доказом чого є норми Кримінального кодексу УСРР 1927 р., в якому за виготовлення та зберігання таких речовин установлювалося покарання у вигляді позбавлення волі або примусових робіт терміном до одного року з конфіскацією майна чи без такої. У 20–30-х роках ХХ ст. боротьба з незаконним обігом наркотичних засобів відбувалася на підставі нормативно-правових актів, у яких заборонявся посів опійного маку, індійської коноплі, а також створення системи наркодиспансерів. Починаючи з 30-х років ХХ ст. у Радянському Союзі почала проводитися політика із застосування примусового лікування, для чого використовувалися лікувально-трудова профілакторії, в яких часто порушувалися права та свободи наркозалежних осіб.

4. Правотворча діяльність у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів у 60–80-х роках минулого століття відбувалася на підставі КК УРСР 1960 р., який характеризувався м'якістю покарань та незначною кількістю статей, що регламентували відповідальність у цій сфері. Наступним кроком у боротьбі з цим небезпечним явищем став Указ Президії ВР СРСР від 25 квітня 1974 р., який значно посилював міри відповідальності за незаконний обіг наркотичних речовин. Питання адміністративної відповідальності за незаконний обіг наркотичних засобів знайшли своє відображення в Кодексі Української РСР про адміністративні правопорушення 1984 р., в якому цій проблемі була приділена незначна увага.

5. Особливістю протидії незаконному обігу наркотичних засобів у період існування незалежної України була наявність різних векторів підходу до цього негативного явища, виходячи з цього доцільно виділити три періоди: а) становлення (1991–1999 рр.); б) формування (2000–2006 р.); в) стабілізація (2007 – по теперішній час). Перший етап становлення законодавства в цій сфері розпочався з прийняття нормативно-правових актів, які скасовували кримінальну та адміністративну відповідальність за немедичне вживання наркотичних засобів, послаблення державного контролю за обігом цих речовин, початок закриття лікувально-трудова профілакторіїв. З метою виправлення ситуації у 1995 р. було прийнято два важливих закони стосовно наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, що передбачали заходи з протидії їх незаконного обігу, в які постійно вносилися зміни та обсяг яких на сьогодні збільшився в декілька разів. За допомогою використання методики кількісних показників проведено

порівняльний аналіз Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» 1995 р. з аналогічним законодавчим актом Республіки Білорусь, що дало змогу зробити висновок про більш широке коло праввідносин, яке знайшло відображення в українському законі. Важливим питанням у сфері боротьби з наркозлочинністю став Наказ МОЗ від 01.08.2000 № 188, в якому регламентувалися рівні цих небезпечних речовин на підставі визначеної добової дози, які значно різнилися з аналогічними показниками інших кран світу.

6. Показано, що період 2007–2019 рр. характеризувався стабілізацією законодавства у цій сфері на підставі прийняття значної кількості постанов Кабінету Міністрів України та наказів МОЗ, які регламентували питання порядку перевезення наркотичних речовин, ліцензування такої діяльності, придбання, зберігання та знищення. Характерною рисою цього періоду стало прийняття Стратегії Державної політики щодо наркотиків на період до 2020 р., а також затвердження Плану заходів з її практичної реалізації, в який увійшли питання профілактики наркозалежності, реабілітації таких осіб, забезпечення їхніх прав і свобод, лікування, вдосконалення системи контролю за наркотичними засобами, боротьба з незаконним обігом цих небезпечних речовин та міжнародне співробітництво в цій сфері.

7. Дослідження історії правового регулювання боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів дозволило сформулювати пропозиції, спрямовані на вдосконалення чинного законодавства. По-перше, пропонується переглянути зміст нормативно-правових актів, які встановлюють граничні кількості наркотичних речовин, та привести їх у відповідність до встановлених міжнародних стандартів. По-друге, доповнити законодавство щодо збереження прав наркозалежних осіб з метою їх захисту від неправомірних дій працівників правоохоронних органів, органів державної влади та медперсоналу. По-третє, внести зміни до чинних актів, згідно з якими встановлюються заборони на розголошення медичної інформації про наркозалежних осіб, а також тих, які пройшли заходи реабілітації та замісної терапії. По-четверте, з причини появи в Україні нових синтетичних наркотиків та сильнодіючих лікарських засобів необхідно створити спеціальні лабораторії з ідентифікації таких речовин, а також змінити обладнання в діючих судово-експертних установах. По-п'яте, прийняти відомчі нормативно-правові акти, які регламентують використання сучасних методів лікування наркозалежності, до яких належать сімейна терапія, теорія сімейної системи, групова терапія.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Коцур М. М. Історія боротьби з наркотизмом від найдавніших часів до початку ХХ ст. Прикарпатський юридичний вісник. 2017. № 1. Т. 4. С. 121–128.

2. Коцур М. М. Поняття, принципи та функції кримінальної відповідальності за злочини у сфері незаконного обігу наркотиків. Прикарпатський юридичний вісник. 2017. № 1 (16). Т. 3. С. 257–264.

3. Коцур М. М. Кримінальна відповідальність за незаконний обіг наркотиків у перші роки радянської влади та часи НЕП. Прикарпатський юридичний вісник. 2018. № 2. Т. 2. С. 243–252.

4. Коцур М. М. Правові засади нормативно-правового регулювання у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів у період 2007–2016 рр. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 6/3. Р. 91–97 (Словацька Республіка).

5. Коцур М. М. Правові засади застосування заходів медичного та виховного характеру для соціальної реабілітації осіб хворих на наркоманію. *Бюлетень Мін'юсту України*. 2020. № 3. С. 42–49.

6. Коцур М. М. Особливості правового регулювання протидії наркозлочинності в СРСР у період 1960–1991 рр. *Юридична Україна*. 2020. № 2. С. 52–61.

7. Коцур М. М. Правове регулювання боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів в Україні у період з 1990–1999 рр. *Бюлетень Мін'юсту України*. 2020. № 4. С. 47–54.

8. Коцур М. М. Особливості правового регулювання боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів в Україні (1999–2005 рр.). *Юридична Україна*. 2020. № 6. С. 40–49.

9. Коцур М. М. Кримінальна відповідальність за незаконний обіг наркотиків у перші роки радянської влади та часи тоталітаризму. *Право і держава: проблеми розвитку та взаємодії у ХХІ ст.: тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 24–25 січня 2020 р.)*. Запоріжжя: ЗНУ, 2020. С. 14–18.

10. Коцур М. М. Стан досліджень питань боротьби з незаконним обігом наркотиків: період 1917–1930 рр. *Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 7–8 лютого 2020 р.)*. Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2020. С. 11–14.

11. Коцур М. М. Джерельна база досліджень у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів. *Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 22–23 лютого 2019 р.)*. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2019. С. 65–70.

12. Коцур М. М. Стан наукових розробок проблеми наркоманії в період 1980–1991 рр. *ХХ ст. Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України: тези доп. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 березня 2020 р.)*. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. С. 170–174.

13. Коцур М. М. Стан досліджень проблеми незаконного обігу наркотичних засобів в СРСР (1960–1980 рр.). *Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали ХVІ міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених (м. Луцьк, 27 березня 2020 р.)*. Луцьк: Юридичний факультет Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, 2020. С. 11–15.

14. Коцур М. М. Причини прийняття та основні положення Указу Президії Верховної Ради СРСР від 25.04.1974 р. «Про посилення боротьби з наркоманією». *Міжнародне та національне законодавство: способи удосконалення: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 3–4 квітня 2020 р.)*. Дніпро: Дніпровський гуманітарний університет, 2020. С. 18–21.

15. Коцур М. М. Правове регулювання незаконного обігу наркотичних речовин у кримінальному кодексі України 2001 року. *Теоретичний аналіз та*

наукові дослідження юридичної науки у ХХІ столітті: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя 24–25 квітня 2020 р.). Запоріжжя: Класич. приват. ун-т, 2020. С. 27–31.

АНОТАЦІЯ

Коцур М.М. Правове регулювання протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів (історико-правове дослідження). – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Приватний вищий навчальний заклад Університет Короля Данила, Івано-Франківськ, 2020.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню історії розвитку боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів на українських землях у період з ХІ ст. до початку ХХІ ст. Досліджено еволюцію норм боротьби з цим небезпечним явищем у Статутах князя Володимира Святославовича, Статутах ВКЛ, Соборному Уложенні 1649 р., «Правах, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р., Російському імперському законодавстві та в нормативно-правових актах радянської та незалежної України.

Проаналізовано правотворчу діяльність у цій сфері в часи існування СРСР, яка характеризувалась поступовим посиленням суворості покарань, створенням системи наркодиспансерів та ЛТП, в яких проводилося примусове лікування наркозалежних осіб.

Проведено періодизацію розвитку антинаркотичного законодавства в незалежній Україні та виділено три етапи: становлення (1991–1999 рр.), формування (2000–2006 рр.) та стабілізація (2007 р. – по теперішній час), які різняться підходами та напрямками правового регулювання.

Сформульовані пропозиції, спрямовані на вдосконалення чинного законодавства шляхом зміни граничних кількостей наркотичних речовин, захисту прав наркозалежних осіб та застосування сучасних методів лікування.

Ключові слова: наркотичні засоби, пам'ятки права, нормативно-правовий акт, юридична відповідальність, правопорушення, примусове лікування, граничні кількості наркотичних речовин.

АННОТАЦИЯ

Коцур Н.Н. Правовое регулирование противодействия незаконному обороту наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров (историко-правовое исследование). – *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Частное высшее учебное заведение Университет Короля Даниила, Ивано-Франковск, 2020.

Диссертация посвящена комплексному исследованию развития противодействия незаконному обороту наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров на украинских землях в период с XI в. до начала XXI в. Исследована эволюция норм борьбы с этим опасным явлением в Уставах князя Владимира Святославовича, Уставах ВКЛ, Соборном Уложении 1649 г., Российском имперском законодательстве и в нормативно-правовых актах советской и независимой Украины.

Проанализирована правотворческая деятельность в этой сфере во времена существования СССР, которая характеризовалась постепенным усилением строгости наказания, созданием системы наркодиспансеров и ЛТП, в которых проводилось принудительное лечение наркозависимых.

Проведена периодизация развития антинаркотического законодательства в независимой Украине и выделено три этапа: становление (1991–1999 гг.), формирование (2000–2006 гг.) и стабилизация (2007 г. – по настоящее время), которые различаются подходами и направлениями правового регулирования.

Предложены дополнения в действующее законодательство путем изменения предельных количеств наркотических веществ, защиты прав наркозависимых и применения современных методов лечения.

Ключевые слова: наркотические средства, памятки права, нормативно-правовой акт, юридическая ответственность, правонарушения, принудительное лечение, граничные количества наркотических веществ.

SUMMARY

Kotsur M. Legal regulation of counteraction to illicit trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances and precursors (historical and legal research). – *On the rights of the manuscript.*

The dissertation for obtaining a Candidate of Legal sciences Degree in specialty 12.00.01 – the theory and history of state and law; history of political and legal doctrines. – Private higher educational institution King Danylo University, Ivano-Frankivsk, 2020.

The dissertation is devoted to the systematic research of the development of counteraction to illicit trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances and precursors on the Ukrainian lands in the period from the XI to the beginning of the XXI century. The principles of legal responsibility for such crimes are considered, such as legality, equality, guilt, justice, individualization, humanism, inevitability of legal responsibility.

The evolution of the norms against this dangerous phenomenon is studied in the Statutes of Prince Volodymyr Sviatoslavovych, the Statutes of the Grand Duchy of Lithuania, the Council Code of 1649, the Russian Imperial Legislation and in the normative legal acts of Soviet Ukraine. It is shown that in Kievan Rus priests used narcotic substances of natural origin in order to make hallucinations and make medicines. It is proved that the process of legal regulation of the traffic of narcotic drugs of plant origin in Moscow Russia and the Russian Empire was inconsistent and characterized by the presence of opposite trends.

A characteristic feature of the fight against drug crime in the period 1917-1921 years was the use of harsh punishments in the form of executions, long terms of imprisonment and large fines. In the period from the 30s to the 90s of the XX century in the Soviet Union began a policy of compulsory treatment of drug addicts, which was based on regulations governing the activities of medical and occupational health centers, the procedure of registration of such persons. Significant strengthening of measures of responsibility for illicit drug trafficking, increase of the level of work of drug dispensaries, system of treatment and rehabilitation in the second half of the 70s of the XX century is shown. The development of antidrug legislation in independent Ukraine has been periodized and three stages have been identified – establishment (1991–1999 years), formation (2000–2006 years) and stabilization (2007 – to present), which differ in approaches and directions of legal regulation. A characteristic feature of the first stage was the adoption of regulations that abolished criminal and administrative liability for non-medical use of drugs, the weakening of state control over the circulation of these substances, the beginning of the closure of health centers. Consideration of regulations adopted during the stabilization period was characterized by the process of forming the legal framework and measures aimed at combating drug trafficking.

An analysis of the norms of criminal liability is conducted for drug trafficking in Section XIII of the Criminal Code of Ukraine 2001 year, which regulated 16 corpus delicti. Amendments to the current legislation are proposed by changing the maximum amounts of narcotic substances, protecting the rights of drug addicts and applying modern methods of treatment. The need to improve the Resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine, which contain Tables of narcotic substances in order to include new synthetic drugs in their content.

In order to increase the effectiveness of the fight against drug addiction, it is proposed to adopt departmental legal acts to regulate the modern methods of drug treatment: family therapy, family system theory, group therapy.

Keywords: narcotic drugs, monuments of law, legal act, legal liability, offense, compulsory treatment, maximum amounts of narcotic substances.